

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI**  
**FILOZOFICKÁ FAKULTA**  
**KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ**  
**ANTROPOLOGIE**

Obraz kapitalismu v biografických vyprávěních dvou  
generací

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Kulturní antropologie

**Autor:** Hana Bahulová

**Vedoucí práce:** Mgr. Jaroslav Šotola, Ph. D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma *Obraz kapitalismu v biografických vyprávěních dvou generací* vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne.....

Podpis.....

**Poděkování:**

Největší dík patří mému vedoucímu práce Mgr. Jaroslavovi Šotolovi, Ph. D., za odborné vedení práce, podnětné nápady a přívětivé konzultování. Dále moc děkuji svým respondentům, bez kterých by tahle práce nemohla vzniknout, a v neposlední řadě velký dík patří mojí rodině a blízkým, kteří mě po celou dobu studia podporovali.

## Anotace

<b>Jméno a příjmení:</b>	Hana Bahulová
<b>Katedra:</b>	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
<b>Obor studia:</b>	Kulturní antropologie – Aplikovaná ekonomická studia
<b>Obor obhajoby práce:</b>	Kulturní antropologie
<b>Vedoucí práce:</b>	Mgr. Jaroslav Šotola, Ph. D.
<b>Rok obhajoby:</b>	2019

<b>Název práce:</b>	Obraz kapitalismu v biografických vyprávěních dvou generací
<b>Anotace práce:</b>	Bakalářská práce se zabývá tím, jak lidé vnímají a vyobrazují kapitalismus, ale také zda mu důvěřují. Pro zúžení výzkumu jsem si vybrala zaměstnance korporátních společností, na nichž pomocí komparativní analýzy srovnávám dvě generace.
<b>Klíčová slova:</b>	Kapitalismus, Svoboda, Korporátní společnost, Vnímání, Socialismus, Nerovnost
<b>Title of Thesis:</b>	The image of capitalism in biographical narratives of two generations
<b>Annotation:</b>	The bachelor thesis concerns a matter how people perceive and depict capitalism but also if they trust it. For narrowing of the research I have chosen corporation employees on whom I compare two generations via some comparative analysis.
<b>Keywords:</b>	Capitalism, Freedom, Corporate company, Perception, Socialism, Inequality
<b>Názvy příloh vázaných v práci:</b>	Osnova polostrukturovaného rozhovoru Dotazník
<b>Počet literatury a zdrojů:</b>	15
<b>Rozsah práce:</b>	68 s. (84 881 znaků s mezerami)

# OBSAH

ÚVOD.....	7
1. CÍL VÝZKUMU .....	9
1.1. VÝZKUMNÉ OTÁZKY .....	9
2. METODOLOGIE VÝZKUMU A SBĚR DAT .....	11
2.1. VÝZKUMNÝ DESIGN A METODY .....	11
2.2. VÝBĚR RESPONDENTŮ .....	12
2.3. POSTOJ RESPONDENTŮ K VÝZKUMU .....	14
2.4. VEDENÍ ROZHOVORU.....	14
2.5. ZAJIŠTĚNÍ DŮVĚRY.....	15
2.6. ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA DAT.....	17
3. DEFINICE KAPITALISMU .....	19
3.1. MARXISTICKÉ POJETÍ .....	19
3.2. WEBEROVSKÉ POJETÍ.....	20
3.3. KONSENZUÁLNÍ VS. KONFLIKTUALISTICKÉ PŘÍSTUPY..	22
3.4. PŘÍSTUPY DALŠÍCH AUTORŮ .....	22
3.5. VLASTNÍ INTERPRETACE PARTICIPANTŮ.....	23
4. SVOBODA A MOŽNOST VOLBY .....	26
4.1. SVOBODA SLOVA A POHYBU .....	27
4.2. SVOBODNÉ PODNIKÁNÍ A VOLNÝ OBCHOD .....	28
4.3. DŮSLEDKY SVOBODNÝCH MOŽNOSTÍ.....	29
4.3.1. DOPADY SVOBODY NA SPOLEČNOST.....	30
4.3.2. DOPADY SVOBODY NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ .....	31
5. SOCIÁLNÍ DIVERZITA.....	32
5.1. SOCIÁLNÍ NEROVNOSTI VE SPOLEČNOSTI.....	32
6. PROMĚNA STRUKTUR KORPORÁTNÍCH SPOLEČNOSTÍ.....	35
6.1. ROZDÍLY ZEMĚPISNÉHO CHARAKTERU .....	35
6.2. Z LOKÁLNÍ FIRMY SOUČÁST KORPORACE .....	37
6.2.1. ELIMINACE NEGATIVNÍCH DOPADŮ.....	39
7. DALŠÍ TVÁŘE KAPITALISMU .....	40
7.1. INFLACE POŽADAVKŮ NA VZDĚLÁNÍ.....	40

7.1.1.	NASYCENOST TRHU VYSOKOŠKOLSKÝMI DIPLOMY...	40
7.1.2.	NÍZKÁ ÚROVEŇ STŘEDNÍCH A VYSOKÝCH ŠKOL .....	42
7.2.	NEDOSTATEČNÁ INVESTICE DO TECHNOLOGIÍ.....	43
8.	DŮVĚRYHODNOST EKONOMICKÉHO SYSTÉMU.....	44
8.1.	SYSTÉM JAKO PROBLÉM BUDOUCNOSTI? .....	46
8.1.1.	ALTERNATIVY NAMÍSTO KAPITALISMU.....	46
8.2.	SOCIALISMUS VS. KAPITALISMUS.....	47
9.	MEZIGENERAČNÍ DIFERENCIACE.....	49
9.1.	UVĚDOMĚNÍ KAPITALISMU V PŘÍTOMNOSTI .....	50
9.2.	POLITICKÁ PŘÍSLUŠNOST.....	51
	ZÁVĚR .....	53
	LITERATURA A ZDROJE.....	56
	PŘÍLOHY .....	58

# ÚVOD

Kapitalismus je dle mého názoru jedním z nejméně jednoznačných pojmů minulosti i současnosti. Je to pojem, který každý slyšel a zná ho, ale už se o něm tolik nemluví. K různorodým interpretacím dochází i ve vědě a každý autor nahlíží na kapitalismus odlišně; existují odchylky ve vnímání kapitalismu v rámci sociologie, ekonomie, politologie, ale i jiných věd. Kapitalismus je ekonomickým systémem, který je charakteristický volným trhem a svobodným podnikáním. Nicméně i přes volnost na trhu a možnosti akumulace soukromého kapitálu je kapitalismus kritizován kvůli viditelným sociálním nepoměrům, bezcitným bojům, válkám o peníze, neobnovitelné zdroje a pracovní příležitosti – tedy jevy, které jsou s ním také některými autory spojovány.

Cílem tohoto výzkumu je zjistit, jaký pohled mají na kapitalismus lidé v české společnosti. Všeobecně se dá říct, že mě zajímá, jak lidé vnímají a vyobrazují dnešní kapitalismus jako ekonomický systém a zda mu stále důvěřují. Jednou z hlavních otázek je, jestli se lidé budou v interpretacích shodovat, či rozporovat a jaké budou možné příčiny těchto případných rozdílů. Konkrétně se zaměřuji na české zaměstnance korporátních společností, dvou věkových kategorií.

Svou práci jsem koncipovala do devíti kapitol, které doplňují zakomponované biografické výpovědi respondentů. Kapitoly na sebe tematicky navazují, ale také se vzájemně prolínají. První kapitola konkretizuje cíl mého výzkumu s výzkumnými otázkami. Druhou navazující kapitolou je metodologie, kde shrnuji metody a konkrétní postupy mého výzkumu. Následující kapitoly už se týkají samotného fenoménu, kdy ve třetí kapitole nastiňuji pojetí kapitalismu známými

autory, jež se kapitalismem zabývali, vlastní interpretace participantů a následně provádím komparativní analýzu, díky níž srovnávám výpovědi autorů a mých participantů. Dále v jednotlivých kapitolách popisuji a analyzuji stěžejní témata, kterých se kapitalismus nejvíce dotýká. Tyto kapitoly jsou výsledkem kvalitativní analýzy, kdy jednotlivá témata odpovídají identifikovaným kategoriím. Po analýze interpretací následuje kapitola, která se týká svobody a možnosti volby. Tato komplexní kapitola zahrnuje jednotlivé svobody, které byly brány respondenty jako přínos kapitalismu, ale také se snažím poukázat na relativitu jednotlivých svobod, které ne vždy platí paušálně, a následné dopady svobodných možností. Pátá kapitola se týká sociálních nerovností ve společnosti, které jsou vnímány jako hlavní negativum kapitalismu. Jelikož mým výzkumným vzorkem byli zaměstnanci korporátních společností, v další kapitole se zaměřuji na proměny struktur korporátních organizací, kam jsem zahrnula změny při rozrůstání společností a platové rozdíly geografické úrovně. V sedmé kapitole se věnuji dalším dílčím tématům, do nichž kapitalismus zasahuje, jimiž jsou investice do technologií a otázka vzdělání. Další kapitola, spojená s mojí sekundární výzkumnou otázkou se zabývá tím, zda lidé kapitalismu stále důvěřují, a na jakých důvodech je jejich odpověď postavena. Poslední část mé práce zahrnuje komparativní analýzu zkoumaných generací. Zaměřuji se na to, v čem se mladší a starší generace rozporovala, ale také shodovala.



# 1. CÍL VÝZKUMU

Cílem mého výzkumu je primárně zjistit, z jakého hlediska čeští pracovníci různých věkových kategorií kapitalismus vnímají. Přesněji řečeno, mým hlavním záměrem je vyobrazit kapitalismus tak, jak jej vidí zaměstnanci korporátních organizací. Snahou je zjistit nejen, jak kapitalismus vnímají, ale také jak by jej vůbec vymezili. Analyzuji aktéřské konceptualizace kapitalismu prostřednictvím výpovědí respondentů. Zajímá mě, nakolik se lidé vůbec v definicích shodnou, jestli je možné určit nějaký obecný obraz kapitalismu, či zda bude každý definovat kapitalismus odlišně. U starší generace (lidé narození před revolucí v roce 1989) jsem se také snažila zjistit, jak jim transformace z jednoho systému do druhého změnila život a jaké následky transformace pociťovali. Součástí byla i důvěryhodnost systému u lidí, protože jsem si kladla otázku, zda jsou lidé v nynějším ekonomickém systému spokojeni, nebo nikoli a zda nezačínají pochybovat o jeho funkčnosti. Záměrem bylo najít a následně porovnávat různé perspektivy, protože je žádoucí, má-li každý respondent odlišný pohled na fenomén.

## 1.1. VÝZKUMNÉ OTÁZKY

První hlavní otázkou mého výzkumu je: *„Jak čeští pracovníci vnímají kapitalismus jako ekonomický systém?“* – u této otázky se snažím držet subjektivních interpretací a definic mých participantů a zjistit vyobrazení ekonomického systému.

Druhotné otázky mého výzkumu, které si kladu, jsou: *„Důvěřují čeští občané kapitalismu a do jaké míry? Proč ano, proč ne, případně pokud ne, tak jestli vnímají nějaké alternativy, nebo jej berou jako*

*„nutné zlo““ a „Jak si čeští pracovníci uvědomují přítomnost kapitalismu v práci a každodenním životě?“ – zde se zaměřuji na to, v čem se jich dotýká kapitalismus nejvíce se všemi pozitivy i negativy, a v kterých momentech si jsou jeho přítomnosti nejvíce vědomi.*

## 2. METODOLOGIE VÝZKUMU A SBĚR DAT

### 2.1. VÝZKUMNÝ DESIGN A METODY

Pro kvalitní zpracování mého výzkumu jsem si vybrala především kvalitativní výzkum. Kvantitativní výzkum by mi časově zajistil více respondentů a více výpovědí, ale při jeho využití bych neměla možnost využít biografického přístupu, který mi umožnil provázat odpovědi participantů s jejich interpretací vlastního životního příběhu. Cílem byla totiž podstata pochopit subjektivní realitu a ne kvantitativní zaznamenání hodnot.

Jako konkrétní design jsem využila biografický design s využitím zakotvené teorie pro analýzu dat, která se snaží zkoumat právě pohled a přístup jedince ke komplexním jevům, protože každý jedinec si vytváří určité interpretace událostí. (Švaříček, Šed'ová, 2014) Skrze životní příběhy respondentů se tak dostávám do subjektivního prožívání a vlastního příběhu fenoménu. Současně jsem využila metodu zakotvené teorie, abych lépe pochopila teoretickou rovinu kapitalismu a jeho podstatu, na jejímž základě jsem poté srovnávala výpovědi respondentů. Důležitá část mé práce je založená na samostatných rozhovorech, které jsem vedla v období srpna až prosince roku 2018. Pro doplnění komplexnějšího vzorku jsem svůj výzkum rozšířila o dotazník s otevřenými otázkami, který mi opatřil další jednotlivé poznatky a širší záběr. Dotazník byl sestaven podobnou formou jako osnova polostrukturovaného rozhovoru, jež jsem měla připravený pro respondenty, s kterými jsem rozhovor reálně osobně vedla (viz. Přílohy). U polostrukturovaného rozhovoru, vycházející z předem připraveného seznamu témat a otázek (Švaříček, Šed'ová, 2014), jsem dbala hlavně na osobní rovinu a zkušenost

jedinice; nicméně připravená struktura mi eliminovala riziko odbočení od tématu a zachování si celkového směru rozhovoru. Formu otázek jsem změnila jen v dotazníku, a to především kvůli tomu, aby respondenti pochopili otázky v písemné podobě. Takto formulované otázky zajistily, že jsem během analýzy neodbočila od tématu, a zaručily mi stejně spolehlivé výsledky jako u osobního rozhovoru. Jedinou nevýhodou dotazníku, které jsem si byla vědoma už na začátku jeho tvorby, bylo to, že se mi skrze dotazníky nepodaří dostat do emoční a osobní roviny participanta.

## 2.2. VÝBĚR RESPONDENTŮ

Pro svůj výzkum jsem si zvolila, že budu zkoumat dvě generace a následně realizovat jejich komparaci. První generací jsou pracující od 35 let do důchodového věku. Druhou skupinou jsou mladí pracující, kteří patří do kategorie od 18 do 35 let. Dvě generace jsem zvolila kvůli různosti zkušeností a možných pohledů na kapitalismus samotný. Jelikož první generace navíc zažila transformaci ekonomických systémů a postupné rozrůstání z lokálních firem na korporátní společnosti, je možné po následné analýze usuzovat určitou relevanci věku. K ucelenějšímu vzorku jsem si vybrala zaměstnance korporátních společností,<sup>1</sup> na nichž se dá analyzovat žitá skutečnost rozrůstání firmy a změny s tím spojené. Je tak zřejmé, že jedním ze záměrů mé práce je nejen zjištění vnímání kapitalismu v každodenním životě na jedné straně, ale, a to na straně druhé, bych chtěla dohledat vliv tohoto ekonomického systému na pracovní

---

<sup>1</sup> Korporátní společností myslím firmu, která má více poboček s více zaměstnanci, nebo velké nadnárodní společnosti.

prostředí. Vzorek respondentů jsem zúžila hlavně proto, abych zkoumala lidi s podobným socioekonomickým zázemím.

Respondenty jsem si vybírala z různých korporátních organizací, abych zjistila, jak to v daných společnostech funguje, a nezůstala u rozboru jedné společnosti, díky čemuž jsem si zajistila intersubjektivitu výsledku. Zároveň jsem se snažila o rovnovážnost mezi generacemi a pohlavím respondentů. Přístup k participantům jsem neměla ztížený a zvolila jsem převážně oslovení mých známých, kteří mě doporučili dalším lidem, proto lze říct, že v mém výzkumu zafungovala metoda snowball neboli „nabalování“ respondentů. I když jsem se nebránila participantům mimo své okolí, nakonec jsem dělala rozhovory jen ve Zlíně a Olomouci. Konečný počet použitých rozhovorů je 8.

U dotazníků jsem měla velkou výhodu toho, že jsem se dostala k širokému vzorku ve společnosti „ABC“ ve Zlíně, kde jsem sama brigádně pracovala. Dotazník jsem musela zvolit jednak z důvodu časového vytížení, ale také proto, že pro mě byl formou jednodušší cesty dostat se k zaměstnancům jedné společnosti (kdybych dělala jednotlivé osobní rozhovory, tak by mi málokdo obětoval tolik času mimo pracovní dobu). Mým gatekeeperem byla moje matka, která mi rozeslala vytvořený dotazník. Velkým přínosem bylo i to, že dotazník nevyplňovali jen zaměstnanci ze Zlína, ale i zaměstnanci z jiných částí České republiky (např. Praha). Pro širší doplnění vzorku jsem rozeslala dotazník ještě dalším lidem z jiných společností, což zajistilo datovou triangulaci výzkumu, jelikož záměrem nebylo zkoumat jednu organizaci. K analýze dat jsem nakonec využila 21 dotazníků.

### **2.3. POSTOJ RESPONDENTŮ K VÝZKUMU**

Přístup participantů k výzkumu byl z počátku nejistý, jelikož se obávali, že nebudou rozumět dané problematice, a proto nejsou vhodnými respondenty pro můj výzkum. Nicméně se mi nestalo, že by mi některý z respondentů odmítl rozhovor. Snažila jsem se naopak každého přesvědčit, že právě jeho výpověď mi velmi pomůže k ucelení celé práce. Nejproblematičtější bylo najít prostor pro rozhovor, aby vyhovoval oběma stranám, a to i přesto, že jsem se snažila přizpůsobit každému respondentovi. Stalo se také, že jeden z mých respondentů nechtěl poskytnout výpověď sám, protože jsem následně kvůli této skutečnosti vedla skupinový rozhovor, díky čemuž jsem získala dalšího respondenta. Nakonec to bylo příjemné sezení a skvělá zkušenost, ačkoli bylo mnohem náročnější vést rozhovor s oběma respondenty naráz. Obecně však postoj participantů k výzkumu byl velmi kladný a všichni byli ochotni se sejít. Většina z nich mi na konci rozhovoru dokonce poděkovala se slovy, že i pro ně tahle zkušenost byla velmi zajímavá a přínosná, z čehož jsem měla vždy dobrý pocit.

### **2.4. VEDENÍ ROZHOVORU**

Stěžejním pilířem pro můj výzkum bylo vedení polostrukturovaných rozhovorů, které tvořily většinu mých dat. Rozhovory jsem si nahrávala na diktafon, či telefon, přičemž ke každému nahrávání rozhovorů respondenti poskytli souhlas. U tvorby osnovy rozhovoru jsem nedokázala odhadnout jeho reálnou dobu trvání. Někteří respondenti byli velmi sdílní, někteří trochu stručnější, každopádně se mi nestalo, že by někdo odmítl odpovídat

na jednotlivé otázky. Rozhovory trvaly v rozmezí čtyřiceti pěti minut až po hodinu a půl.

Při sběru dat jsem vycházela z již vytvořené osnovy rozhovoru, jež obsahovala několik otázek, jejichž pořadí na sebe navazovalo podle mého nejlepšího uvážení. Na začátku jsem se snažila pomalu vést respondenta do problematiky fenoménu, ale zároveň vytvořit příjemnou atmosféru. Rozhovor začínal ze strany respondenta volnou narací, kde mi sdělil stručné informace o své osobě (jméno, věk, práce, ...). Předtím, než jsem se dostala k hlavní části výzkumu, jsem se dotazovala na otázky ohledně vzdělání a širších informací ohledně práce participanta. Hlavní část osnovy byla koncipovaná do tří oddílů, kdy v prvním mě zajímala subjektivní interpretace kapitalismu respondentů a stránka kapitalismu vnímaná v každodenním životě. Druhá část byla velmi podobná, ale týkala se pracovního života. Třetí a zároveň poslední částí byly otázky spojené s důvěrou v systém. Během hlavních témat se objevovalo několik dílčích otázek, které prohloubily vhled do tématu a umožnily vytvoření ucelenějšího obrazu o respondentovi. (například politická preference).

## **2.5. ZAJIŠTĚNÍ DŮVĚRY**

Předtím než samotný rozhovor vůbec započal, tak jsem se snažila vést s respondentem small talk. Cílem bylo, aby se participanti cítili komfortně a zjistili i nějaké informace o mně. Za velkou výhodu jsem považovala to, že s většinou respondentů jsme si nebyli úplně cizí. Za celou dobu jsem vedla rozhovor pouze jednou se zcela neznámým participantem. Na druhou stranu jsem se snažila nedělat rozhovory s někým, koho znám důvěrně, kvůli objektivnosti

výzkumu. Tento fakt jsem si uvědomila při pilotážním rozhovoru s rodinným příslušníkem, kdy vznikla absence hlubšího doptávání, kvůli většímu povědomí o životě respondentky.

Pro širší důvěrnost jsem na začátek objasnila všechna práva participantů. Představila jsem jim svůj záměr práce a také to, že i když je rozhovor po celou dobu nahráván, tak je čistě anonymní a dala jsem jim možnost, že kdykoliv budou chtít, tak citlivější pasáže nebudou nahrávány. Ujistila jsem respondenty, že pro můj výzkum budou použita pouze relevantní data. Za celou dobu se mi nestalo, že by mi někdo přerušil rozhovor, avšak párkrát se stalo, že i když respondent povídal své zkušenosti, tak mě v průběhu poprosil, abych tuhle informaci do své práce nezařazovala, s čímž jsem s absolutním respektem souhlasila.

Nejistotou pro mě bylo i to, že respondenti nebudou mít žádné povědomí o daném fenoménu a budou se bát mluvit – aby se neprojevila jejich neznalost tématu. Proto jsem na začátku rozhovoru vždycky každému respondentovi představila svůj záměr výzkumu a přesvědčila ho, že nemůže být špatná odpověď na otázky. Participant se uvolnil i při faktu, že je v pořádku, když na některé z otázek nedokáže odpovědět. Pokud někdo neměl vůbec žádné povědomí o dané problematice, snažila jsem se modelovými situacemi participanta uvést do problematiky. Mým cílem při vedení rozhovorů bylo to, aby sezení bylo příjemné pro obě strany a nebyla to jen nucená nutnost, proto lze říct, že tento cíl byl splněn, protože respondenti projevili upřímné díky a zájem i o konečný výsledek mé práce.



## 2.6. ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA DAT

Po skončení rozhovoru následoval přepis nahrávky. Nahrávky jsem přepisovala bez dodatečných úprav, čímž jsem zachovala původní neformální jazyk respondentů. Do této práce budou však použité pouze útržkovité citace, kvůli zachování anonymity respondentů a také k tomu, aby zveřejněním práce nedošlo k jejich poškození. Při sepisování rozhovorů jsem si u každého respondenta udělala tzv. hlavičku, kde mám shrnuté základní informace o každé osobě a rozhovoru. Tyto informace mi později pomohly lépe se orientovat v datech.

Ze začátku jsem nevěděla, kolik budu potřebovat celkově rozhovorů k nasycení vzorku, proto jsem k ujištění správného směru udělala pilotážní (zkušební) rozhovor. Rozhovor jsem vedla s rodinným příslušníkem, což mi pomohlo potlačit prvotní nervozitu a mohla jsem si zkusit vést rozhovor nanečisto. Zkušební rozhovor mi pomohl zmapovat zjevné nedostatky a přebytky v osnově rozhovoru. Po pilotáži jsem některé otázky změnila, a některé jsem naopak úplně vynechala. Uvědomila jsem si důležitý fakt, že je třeba dát větší prostor participantovi a nepokládat konkrétní otázky, aby neovlivnily respondentův výklad. Po zkušebním rozhovoru jsem osnovu rozhovoru dále neupravovala. K nasycení vzorku jsem přišla v tu chvíli, kdy se mi odpovědi začaly opakovat, a nepřicházela jsem k novým převratným informacím.

Po přepisech rozhovorů následovalo postupné kódování rozhovorů i jednotlivých dotazníků. U dotazníků jsem měla jednodušší práci, kvůli absenci přepisů. Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a

složeny novým způsobem. (Švaříček, Šeďová, 2014) Nejprve jsem začala jednotlivé rozhovory zpracovávat v programu Excel, kde jsem se snažila vytvořit kódy a jednotlivé kategorie pro lepší orientaci. Tahle verze mi však ještě nepodávala dostatečný výsledek, podle kterého se dá zpracovávat. Proto jsem vytvořila jeden obsáhlý soubor, kde mám jednotlivé otázky, které tvoří kategorie, a v daných kategoriích jsou jednotlivé kódy, které představují odpovědi respondentů. U obecnějších kódů jsem do závorek psala přesnější interpretace participantů. Po postupném kódování každé otázky jsem se svými slovy obsáhleji snažila shrnout celkový výsledek, a co jsem tím vlastně zjistila. Následně jsem se výsledky snažila propojovat i s literaturou. Tento postup pomáhal s ucelením hlavních témat práce a následně mi z analýzy vyšly kapitoly mé práce.

### 3. DEFINICE KAPITALISMU

Kapitalismus je dle mého názoru jedním z nejméně jednoznačných pojmů minulosti i současnosti. Je to pojem, který každý slyšel a zná ho, ale už se o něm tolik nemluví. Veřejnost, ale i někteří kritikové kapitalismu mají často zkreslenou představu o tom, co kapitalismus je. (Lessenich, 2014) Již v minulosti jsem se potkávala s problematikou kapitalismu v publikacích a v běžném životě, hlavně v diskuzích na vysoké škole. Uvědomila jsem si, že je to téma rozporuplnosti a jedna platná definice neexistuje. Přitom je to systém, který je všude kolem nás a přizpůsobujeme mu celé naše bytí. Proto mě zajímalo, jak lidé kapitalismus definují, co si pod tím pojmem vlastně představí a jestli se v interpretacích vůbec shodnou.

Kapitalismus se obecně vymezuje jako *„ekonomický systém vyznačující se soukromým vlastnictvím výrobních prostředků, úlohou trhu, na němž se uskutečňuje konkurence mezi ekonomickými subjekty, velkou individuální podnikavostí (která zcela nevylučuje úlohu státu), usilováním o zisk a jeho systematickým znovuinvestováním.“* (Echardemaison, 1995, s. 131) Tahle definice je obecně vzato přijímána autory většinou, nicméně je natolik obecná, že nezahrnuje množství sporných otázek. Z tohoto důvodu je důležité představit různá pojetí kapitalismu v sociálních vědách.

#### 3.1. MARXISTICKÉ POJETÍ

Mezi významné autory zabývající se problematikou kapitalismu můžeme zahrnout německého filozofa, teoretika socialismu a komunismu Karla Marxe. Vznik kapitalismu podpořila

podle Marxe rostoucí směna spojená s kolonizací, zámořskými objevy a obchodem se zbožím. (Havlena, 2009) Díky velké kritice klasické ekonomie se Marx zaměřuje z velké části na dělnickou třídu, která je podle něj vykořisťována buržoazií. V kapitalistické masové produkci jsou dělníci zodpovědní za malou, určitou část práce, a proto dochází k aspektu odcizení (Marx, 1967). Člověk je odcizený od produktu své vlastní práce, od výrobní činnosti, ale také dochází k odcizení člověka člověku. Marx deklaruje, že: *„Dělníkovo odcizení v jeho předmětu se podle ekonomických zákonů projevuje tak, že čím víc dělník vyrábí, tím méně může konzumovat, že čím více hodnot vytvoří, tím víc ztrácí sám na hodnotě, na důstojnosti, že čím vzhlednější je jeho výrobek, tím je dělník nevhlednější, že čím civilizovanější je jeho předmět, tím je dělník barbaršnější, že čím mocnější je práce, tím bezmocnějším se stává dělník, že čím se práce stává duchaplnější, tím duchaprázdnějším se stává dělník a tím víc se dostává do područí přírody“* (Marx, 1967, s. 83). Podle Marxe tedy čím více zhodnocujeme svět věcí, tím více znehodnocujeme svět lidí. Kapitalismus svým vývojem spěje do záhuby, a stane se to podle Marxe tehdy, kdy kapitalista kvůli konkurenci bude nucen svým zaměstnancům platit méně, ale zároveň od nich očekávat větší produktivitu, aby měla organizace větší zisk. (Havlena, 2009)

### **3.2. WEBEROVSKÉ POJETÍ**

Na Marxovu kritiku kapitalismu navázal německý sociolog a ekonom Max Weber, který představil tezi „ducha kapitalismu“ ve svém nejslavnějším díle *Protestantská etika a duch kapitalismu (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus)*. (Kučera, 2015)

Podle Webera kapitalismus souvisel s rozvojem protestantské etiky<sup>2</sup> a individualismu, a i když jeho teze byly velkým převratem, tak myšlenka nebyla vůbec nová, ale již dříve ji formulovali jiní autoři. Weber se snažil analyzovat souvztažnosti mezi protestanty a katolíky, kde tvrdil, že protestanti mají sklon podporovat ekonomický racionalismus v daleko větší míře než katolíci. Naopak katolíci jsou mírnější v chůci po zisku a naopak preferují zajištěnější průběh života. (Loužek, 2010) I když Weber nepředstavil žádnou přesnou definici kapitalismu, shrnul vše jedním citátem od Benjamina Franklina, který vystihuje, že „duchem kapitalismu“ rozumí *„vydělávání peněz jako soustavnou činnost provozovanou člověkem v právních mantinelech, finanční srovnání nákladů a výnosů za účelem dosahování zisku a z toho vyplývající obchodování, výrobu či jiné podnikání“*. (Loužek, 2010, s. 693)

Vedly se velké diskuze o tom, zda mělo náboženství vliv na zrod kapitalismu. I v současné době mnoho sociologů tvrdí, že náboženství může povzbudit ekonomické změny, naproti tomu však není pravda, že racionální kapitalismus se vyvíjel pod protestantismem, jak tvrdil Weber. Jere Cohen ve své práci *Rational Capitalism in Renaissance Italy* poukazuje na realitu, že racionální kapitalismus se zrodil již v předreformační Itálii, kde převládal katolicismus, nikoli protestantismus. Klíčovým problémem bylo, že Weber nebyl schopen předložit důkazy o historickém kauzálním řetězci mezi kalvinismem a vývojem kapitalismu. (Cohen, 1980)

---

<sup>2</sup> Protestantská etika je založena na předpokladu, že to jsou právě nemateriální, duchovní zdroje, které umožnily cestu k modernímu vývoji kapitalismu. (Loužek, 2010)

### **3.3. KONSENZUÁLNÍ VS. KONFLIKTUALISTICKÉ PŘÍSTUPY**

Pro pojetí samotné povahy kapitalismu je rozhodující, zda se daný autor dá zařadit spíše do konsenzuálního, nebo konfliktualistického přístupu, které se vzájemně rozporují.

U konsenzuálního přístupu existuje tzv. nepsaná úmluva, podle níž se lidé zavazují, že budou dodržovat pravidla, která jim umožní vzájemné soužití. Proto jsou odkázáni jeden na druhého a sdružují se právě proto, že z toho mají profit a bylo by nerozumné, kdyby pravidla soužití nerespektovali. (Keller, 2004)

Konfliktualistický přístup se naopak staví k tomu, že jakákoliv forma soužití vyhovuje vždy jen části zúčastněných. Sociální řád tedy privileguje jisté skupiny „vyvolených“ na úkor druhých, které diskriminuje. To mimo jiné znamená, že společnosti se liší pouze kritériem míry privilegia, a kdo bude zvýhodňován nebo naopak bude doplácet na nucené soužití, implikuje toto kritérium. Tento přístup je spjat s kapitalistickým smýšlením. (Keller, 2004)

### **3.4. PŘÍSTUPY DALŠÍCH AUTORŮ**

Pro lepší pochopení myšlenek v práci bych chtěla uvést autory, z nichž jsem nejvíce vycházela. Zaměřovala jsem se na kritické sociologické práce pro zachycení dopadů kapitalismu, ale pro objektivní pohled jsem se zajímala i o práce známých ekonomů.

Mezi ekonomické zástupce lze uvést amerického ekonoma, zastávce liberální ekonomie a volného trhu, Milтона Friedmana, který

ve svém díle *„Kapitalismus a svoboda“* tvrdí, že mezi politickou a ekonomickou svobodou je podmiňující vztah. Další jeho převratnou myšlenkou je, že trh vytlačuje rasismus. Tvrdí, že nikdo, kdo kupuje chléb, neví, zda byla pšenice, ze které byl chléb vyroben, vypěstována černochem nebo bělochem, či komunistou nebo kapitalistou. (Friedman, 1994)

Dále lze uvést jihokorejského ekonoma Ha-Joon Changa, který ve své knize *„23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu“* kriticky analyzuje objektivnost u celosvětových ekonomických a sociálních problémů. Autor mě oslovil hlavně komparací a následnou analýzou mezi představou a skutečností kapitalismu.

Velkou inspirací byl pro mě český sociolog Jan Keller, který je spíše levicově ukotveným autorem. Ve svém díle *„Tři sociální světy“* poukazuje na propad mezi vrstvami a prudkému nárůstu příjmových a dalších nerovností zapříčiněné přechodem od průmyslové k postindustriální společnosti.

V neposlední řadě jsem se inspirovala knihou *„Má kapitalismus budoucnost?“*, kterou napsal sociolog Immanuel Wallerstein s dalšími autory. V knize se zaměřili na současnou a budoucí krizi kapitalismu, která se týká sociálních a ekologických dopadů.

### **3.5. VLASTNÍ INTERPRETACE PARTICIPANTŮ**

Jelikož neexistuje jedna obecně platná definice kapitalismu, kterou by každý používal,<sup>3</sup> zajímalo mě, do jaké míry se lidé budou v interpretacích a definicích shodovat, či naopak rozporovat.

---

<sup>3</sup> Viz kapitola 3.

Z vedených rozhovorů bylo však patrné mírné zaskočení a hlubší přemýšlení u každého respondenta, když jsem jim podala otázku, „co si představí pod pojmem kapitalismus“. Bylo zajímavé sledovat reakce a delší odmlky, které reflektovaly nemožnost ihned zareagovat, jak ilustruje následující výpověď:

*„Mě nic nenapadá, to je asi špatně? (smích)... tak je to v podstatě systém, který je zaměřený na nějaké nabídce, poptávce, na svobodném podnikání a svobodném pohybu na trhu.“* (respondentka, první generace)

Doslovné interpretace se vždy trochu lišily, nicméně pro drtivou většinu respondentů je kapitalismus jeden z „ekonomických systémů založený na volném trhu a soukromém podnikání“, což lze považovat za neutrální definici. Participanti definovali s lehkými nuancemi, ale výpovědi se držely peněz a financí, kterým se podřizuje veškeré dění a náš život samotný. Často se objevovaly slova jako soukromé podnikání, kapitál, tržní ekonomika a soukromý majetek.

I přes volnost na trhu a možnosti akumulace soukromého kapitálu je kapitalismus kritizován kvůli viditelným sociálním nepoměřům a ekologickým dopadům (Keller, 2011). Není pak překvapením, že jednotlivé nepoměry a dopady se objevovaly i ve výpovědích participantů. Při definicích zaznívaly atributy jako konzum, vykořisťování chudých, opomíjení sociální stránky či neudržitelná expanze odpadu.

*„Na prvním místě číslo, na druhém místě člověk.“* (respondent, druhá generace)

*No, představím si volné tržní prostředí, smysl všeho jsou peníze a sociální stránka je opomíjena.“* (respondentka, první generace)



U dílčích definicí mě zajímalo, kde se respondenti s pojmem setkali poprvé a kde si ucelili povědomí o systému, které mají. Drtivá většina se poprvé s pojmem setkala ve škole. Jedna z respondentek vzpomínala na výuku kapitalismu jako ukázkou vykořisťování člověka. Jiný respondent z první generace se s kapitalismem seznámil ve škole na hodinách marxismu. Dalším zdrojem zjištění byla vlastní iniciativa prostřednictvím dokumentů a společenských střetnutí. Vlastní iniciativou se s pojmem poprvé setkali respondenti z druhé generace, z čehož lze usoudit, že se v dnešní době na veřejnosti i ve škole o kapitalismu moc nehovoří.

## 4. SVOBODA A MOŽNOST VOLBY

Jeden z největších přínosů kapitalismu podle výzkumu je svoboda. Můžeme svobodně cestovat, říct názor nahlas, vybrat si formu práce, kdy můžeme buď podnikat a být nezávislý na ostatních, nebo naopak být zaměstnancem společnosti a mít zodpovědnost jen za dílčí část práce. Nicméně svoboda je velmi diskutovaným tématem<sup>4</sup>, protože jako taková není absolutní. V naší společnosti existují úrovně svobody, kdy každý má míru svobody někde jinde a ne vždycky je to dobrovolnou záležitostí jedince. Často se proto ozývaly například takovéto názory:

*„Přínosem může být volnost třeba. Když člověk má jistý kapitál, tak má v dnešní době volnost, může si koupit co je potřeba, cestovat.“*  
(Respondent, druhá generace)

Mnoho lidí je přesvědčeno, že ekonomická a politická svoboda je oddělena, jinak řečeno: svoboda jednotlivce je problém politický a materiální blahobyt je problémem ekonomickým. Nicméně americký ekonom Milton Friedman, který je zastáncem liberalismu, tvrdí, že tato dvě odvětví jsou úzce provázána, protože ekonomická svoboda je pro většinu cílem, na druhé straně je však právě ekonomická svoboda nepostradatelným prostředkem k dosažení svobody politické.  
(Friedman, 1994)

---

<sup>4</sup> Viz diskuze probíhající nejen na poli sociologie a ekonomie, ale také v rámci politické filosofie a ústavního práva.

#### 4.1. SVOBODA SLOVA A POHYBU

*„Největším pozitivem je určitě vyslovení názoru nahlas a celková svoboda.“* (Respondentka, první generace)

Jak může napovědět výše zmíněná citace, velkým benefitem nejen pro mladší generaci jsou otevřené hranice a možnost cestování do nejrůznějších koutů světa. Dochází tak k větší spolupráci mezi státy a lidé mají větší možnosti, co se týká již zmíněné rekreace, ale hlavně možnosti studia a práci v zahraničí. Svoboda vyslovení názoru nahlas se stala samozřejmostí a málokdo si dnes uvědomí, že ne vždy to bylo běžné. Nejvíce tuhle skutečnost vnímají participanti první generace, kteří zažili socialismus, a svoboda slova nebyla pravidlem.

*„Se svobodou je to strašně relativní... na jednu stranu můžeme se volně pohybovat, můžeme si říct, co chceme, i když některé výrazy už nám zakazují (urážka státního úředníka), jako já neříkám, že by to mělo být povolené...“* (Respondent, druhá generace)

Svoboda slova však neplatí paušálně (viz citace výše). Stejně se dá říct i o svobodě pohybu, protože například u migrujících v Evropě, jako jedno z recentních témat, je svoboda pohybu dosti relativní, nad čímž se zamýšlela i jedna z respondentek:

*„...Co například uprchlíci v Evropě, je to svoboda pohybu?“*  
(Respondentka, první generace)

Z výše řečeného pak můžeme říct, že svoboda závisí na ekonomické a politické nezávislosti, které ne každý může docílit, z čehož by mohlo plynout, že bohatí dneska mají mnohem více svobody než chudší a naopak bohatí profitují na úkor druhých, resp.

obyvatelé politicky liberálnějších států mají lepší prostor pro uplatnění proponovaných svobod.

## 4.2. SVOBODNÉ PODNIKÁNÍ A VOLNÝ OBCHOD

K rozmachu kapitalismu došlo nejen v období průmyslové revoluce, ale také založením společnosti s ručením omezeným. Dříve museli obchodníci s neomezeným ručením při zakládání podniků riskovat všechno; osobní majetek, ale také osobní svobodu. (Chang, 2013) Po revoluci 1989 začala expanze nových podniků a živností, kdy spousta lidí odmítla být závislá na prosperitě obchodní společnosti jiných. Svoboda formy práce se často objevovala ve výpovědích respondentů, kde považovali za přínos právě to, že si každý může zvolit formu práce. Může si založit vlastní podnik, být živnostníkem, být zaměstnancem soukromé společnosti či pracovat jako pracovník státní správy:

*„Každý se může svobodně rozhodnout, jestli chce makat, jestli chce podnikat, jestli chce být zaměstnanec.. Máme možnost volby, takže to je pozitivní věc.“* (Respondent, druhá generace)

Paradoxní je však to, že každý, kdo považoval za pozitivum právě svobodné podnikání, tak sám je pouze zaměstnancem a nemá ambice a možnost jít podnikat. Hodně respondentů se nad následnou otázkou „proč tedy nepodnikají, když to považují za hlavní výhodu“ zarazilo a argumentovali tím, že začít podnikat je velmi náročné hlavně finančně a legislativně. Jeden z respondentů je vyučeným truhlářem, ale kvůli vstupnímu kapitálu nemůže podnikat, proto dělá jinou práci v korporátní organizaci, za kterou má větší mzdu, než kdyby pracoval v oboru, ale jako zaměstnanec:

*„Štve mě, že si nemůžu udělat zatím vlastní firmu, na to bych potřeboval moc peněz... kdybych to šel dělat někde do fabriky, tu dřevařinu, tak je tam strašně málo peněz.“* (Respondent, druhá generace)

Proto ačkoliv máme možnost svobodně podnikat, tak tato svoboda není absolutní a je podmíněna ekonomickou složkou. Dalo by se tedy říct, že pokud jedinec nemá dostatečné množství prostředků, tak je nucen pracovat v jiném odvětví, minimálně do doby než bude mít dostatek financí k založení vlastní společnosti.

Zákon volného trhu je podle výpovědí dalším přínosem kapitalismu. Volný obchod je nutný, jelikož kdyby vláda zasahovala do fungování a řídila, co účastníci trhu smí dělat, potom celý proces nemůže volně plynout a není nejefektivněji využitý. Pravdou však je, že volný trh neexistuje, protože každý trh má svá pravidla a hranice, které svobodu omezují. Tuto diskrepanci si vysvětlují tím, že volný obchod přijímáme bez výhrad základního omezení, jelikož nejsme schopni rozpoznat míru omezení. (Chang, 2013)

### **4.3. DŮSLEDKY SVOBODNÝCH MOŽNOSTÍ**

Svoboda a výběr možností je určitě pozitivním přínosem, avšak jak už jsem uvedla výše, tak je nutné na svobodu pohlížet s odstupem, protože je v hodně ohledech relativní a otázka svobody je velmi obtížná. Zároveň musíme přijímat svobodu i s jejími důsledky, které jsou mnohdy fatálního charakteru. I když se na otázku „jestli existují dopady přínosů svobody kapitalismu“, objevovaly i výpovědi pozitivního pohledu, například takové, že svobodou bohatne finančně společnost, tak stále převládaly výpovědi negativního charakteru.

#### 4.3.1. DOPADY SVOBODY NA SPOLEČNOST

Velkým dopadem je skutečnost, že dříve do kategorie chudých patřili výhradně lidé, kteří nepracovali, ať už z důvodu nezaměstnanosti, stáří nebo nemoci. Dnes je velkým rizikem tzv. pracující chudoba, kdy člověk navzdory tomu, že pracuje celý svůj život a zároveň poctivě platil veškeré daně a pojistné, zestárne v chudobě na pokraji životního minima. (Keller, 2011) Podobně jako Keller to vidí i moji respondenti, kteří upozorňují na propast mezi třídami:

*„Hrozí přehřátí ekonomiky, propad mezi spodní a střední třídou, postupně mohou k chudobě dospět i lidé ze spodní hranice střední třídy.“*  
(Respondent, druhá generace)

Dochází k sociálním nerovnostem, kdy postupně mizí střední třída a vytváří se pomyslná propast mezi bohatými a chudými. Podle Kellera právě nástup postindustriální společnosti s sebou přináší ohrožení středních vrstev, nikoli slibovanou expanzi. (2011, s. 30)

*„... Kapitalismus jako takový vnímám jako nůžky; na jedné straně bohatý, na druhé straně chudý a co je uprostřed?“* (Respondent, druhá generace)

S otevřením hranic a rozmachem svobody se rozšířila podle některých výpovědí respondentů i větší kriminalita, neudržitelná korupce a velká nejistota kvůli individualismu společnosti.

#### 4.3.2. DOPADY SVOBODY NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Lidská svoboda je velkou zátěží hlavně na přírodu a naše životní prostředí. Díky velkému industriálnímu rozmachu a svobodě podnikání dochází k velkému znečištění ovzduší a hlavně k obří spotřebě neobnovitelných zdrojů. Firmy a domácnosti produkují velké množství odpadu, kvůli konzumnímu stylu života a následný odpad není možné zpracovávat a redukovat. Dopady na životním prostředí reflektovali i respondenti:

*„Auta jsou problém, každý ho má a každý hodně zlenivěl, vnímám to jako problém budoucnosti, protože se hodně změnilo klima, to jde třeba vidět už jen skrz sněh, nevím, jestli přímo auta za to můžou, ale určitě to bude jeden z důvodů, každý radši sedne do auta, než aby se šel projít do obchodu.“*  
(Respondent, druhá generace)

Národní státy měří svou úspěšnost růstem HDP, který se používá k měření výkonnosti celé ekonomiky a prosperity. Nicméně právě tento růst napomáhá k zhoršování životního prostředí.  
(Wallerstein, Collins, Mann, Derlugian, Calhoun, 2016)

## 5. SOCIÁLNÍ DIVERZITA

*„Za kapitalistický růst se platí obrovská cena v podobě znečištění životního prostředí, sociálních otřesů a nerovnosti“ (Wallerstein, Collins, Mann, Derluguian, Calhoun, 2016, s. 196) Dopadem svobody a negativním přínosem kapitalismu je podle výzkumu sociální diverzita a nerovnost ve společnosti. Tohle byl jednoznačný výsledek, kde se respondenti dost zamysleli a uvědomili si, že i když žijeme v 21. století, na světě jsou stále velké rozdíly hlavně v zeměpisné rovině, ale také na úrovni vnitrostátních problémů. U této problematiky docházelo k velké reflexi a změnám nálad, kdy si participanti uvědomovali nerovnost mezi lidmi. Realita je taková, že je dneska těžší prosadit se, když člověk pochází z chudší rodiny, nebo je například matkou samoživitelkou.*

*„Všichni nemůžeme být ti promovaní inženýři, pak je otázkou, jaký bude rozdíl mezi tou chudobou a bohatou vrstvou.“ (Respondent, druhá generace)*

### 5.1. SOCIÁLNÍ NEROVNOSTI VE SPOLEČNOSTI

V sociální oblasti dochází k velkému nárůstu nerovností, jak příjmových, tak i ostatních nerovností, výrazně přibývá neplnohodnotných forem zaměstnání, které jsou zaviněné technologickou robotizací. Lidé ztrácejí svou práci a jsou nahrazeni strojem, který je finančně výhodnější a efektivnější pro zaměstnavatele organizace a následně přináší profit. Úspěšní se opevňují ve svých rezidenčních čtvrtích, zatímco neúspěšní jsou vytlačováni do městských částí, v některých případech mají podobu ghetta. (Keller,



2011) Neúspěšní, kteří žijí na okraji bohaté společnosti, však často strádají spíše v psychické rovině nežli v materiální. Někteří participanti si byli vědomi tenké hranice, kdy člověk může snadno skončit na okraji společnosti:

*„Pokud se člověk narodil ve špatné době a místě, nemá výjimečné schopnosti a štěstí, systém ho může semlet.“* (Respondentka, první generace)

Nejen chudí, ale také střední vrstva, která postupně mizí, žije v neustálé nejistotě, která v hodně případech vyvolává stres a časté deprese, kterými trpí stále větší počet lidí. Člověk se neustále bojí o to, že ztratí zaměstnání a standardní příjem, následně neuživí rodinu, a proto žije v neustálém strachu.

*„Souhrnně, je to sám soudobý kapitalismus, který produkuje změny na všech úrovních dosavadních sociokulturních změn.“* (Horyna, 2014, s. 97) Například mocenskými nástroji národních států, přerozdělování domácího produktu, zvýhodňování některých investorů. Zákon konkurenceschopnosti není absolutní, jelikož velké organizace vlastní monopol, kterým vytěsňuje z trhu malé podniky, které nemají prostředky k udržení, kvůli konkurenci. (Horyna, 2014)

*„Kapitalismus příliš akcentuje, že neúspěšní lidi si za svůj neúspěch můžou sami, nejsou šikovní, jsou leniví...“* (Respondent, druhá generace)

Existuje teorie, která tvrdí, že z dlouhodobého hlediska chudí zbohatnou jedině, pokud zbohatnou ještě více bohatí. Jelikož bohatá společnost zaručí méně chudoby. Nicméně tento fakt je mylný, protože se v posledních třech desetiletích nepodařilo započítat růst. (Chang, 2013) Dalším problémem nerovnosti je fakt, že chudí lidé v chudých zemích nemají menší výkonnost oproti ostatním pracujícím

v bohatších zemích. Naopak jsou to právě bohatí, kteří nemají patřičnou produktivitu k tomu, aby došlo ke zvýšení hodnoty své země, jako to dělají bohatí lidé v bohatých zemích. (Chang, 2013)

*„Byl jsem teď na dovolené v Africe, kde se teprve rozjíždí turismus, je tam pár udělaných hotelů, tam jde úplně vidět, jak tam dojedou lidi, mají všechno all inclusive a pak vyjdeš před ten resort kousek dál a je tam vesnice, kde lidi nemají co jíst, nemají vodu, nemají nic ... tam jsem poprvé viděl ty rozdíly.“* (Respondent, druhá generace)

Nejen podle výpovědi výše je paradoxem, že stále ve 21. století existují tak enormní a nesouměřitelné rozdíly mezi lidmi hlavně v geografické rovině. Nicméně je to právě důsledek volného trhu, na kterém profitují úspěšní jedinci. Individualita a střet špatných skutečností mohou zapříčinit fatální důsledky, které závisí na ekonomické stabilitě jedince. Nicméně stále u nás v České republice do jisté míry funguje záchytný sociální systém, který se snaží zamezit nejhorším negativním dopadům kapitalismu, které můžeme vidět například v USA, kde vystupuje „tvrdý kapitalismus“.

## 6. PROMĚNA STRUKTUR KORPORÁTNÍCH SPOLEČNOSTÍ

Mým záměrem bylo zkoumat obraz kapitalismu zaměstnanců korporátních společností, právě kvůli hrozícímu individualismu a velkému odcizení jedince od konečného produktu.<sup>5</sup> Tuhle skupinu lidí jsem si vybrala, protože si myslím, že zde půjde vidět nejvíce individualismus, větší hierarchičnost a přístup k zaměstnancům založený na směrnících a psaných postupech. Dalším důvodem byla i analýza rozrůstání firem z lokální na nadnárodní. Zajímalo mě, jak se struktury proměňovaly, a ve kterém prostředí se respondentům pracovalo lépe a proč.

Podle respondentů se u nich v organizaci vyskytuje mnoho nepoměrů a rozdílů, jak společenských, tak platových. Nečastější odpovědi se týkaly platových rozdílů, rozdílů mezi nadřízeným a podřízeným, ale také rozdílů generačních, kdy starší zaměstnanci pracují intenzivněji než mladší generace.

### 6.1. ROZDÍLY ZEMĚPISNÉHO CHARAKTERU

Je obecně známo, že jsou platové rozpory geografického typu, buďto na úrovni mezinárodních rozdílů, ale také v regionálním prostředí. Na území České republiky jsou platové rozpory často diskutovaným tématem v korporátních organizacích. Proto při vedení rozhovorů bylo mým záměrem zjistit vnímání zeměpisných rozdílů českými pracovníky. Samozřejmě organizace se nutně musí přizpůsobit podmínkám daného trhu země a důležité je brát v potaz i

---

<sup>5</sup> Viz kapitola 3.1.

životní náklady v daném státě. Zeměpisné šíření je spojené s inovací produktů, a tím udržuje při životě tržní hranice států. (Wallerstein, Collins, Mann, Derluagian, Calhoun, 2016) Některé z výpovědí respondentů se ztotožňují s tím, že je třeba brát na vědomí životní náklady v konkrétní zemi:

*„Určitě rozdílly jsou, ne malé, ovšem je potřeba pohlížet na životní náklady. Byť životní náklady zejména v otázce bydlení jsou enormní už i v České republice, zejména ve velkých městech.“* (Respondent, první generace)

Z logiky věci plyne, že v Německu budou náklady na život vyšší než v České republice. Rozdíly se objevují i v regionálním prostředí, kde se nám stačí podívat na rozdíl mezi Prahou a menším městem. Otázkou je, zda jsou tak velké rozdíly nutné a spravedlivé oproti jiným zemím a městům. Jeden z respondentů druhé generace se zamýšlel nad otázkou rozdílů mezi městy a sám zmiňuje, že v jeho rodném městě neodpovídají mzdy životním nákladům:

*„Určitě tam budou rozdíly... Zas život v Praze je dražší, teď záleží, jestli ve výsledku zůstane nakonec stejně. Což je paradox, třeba konkrétně Zlín je hrozně drahý, proto si myslím, že platové ohodnocení vůbec neodpovídají Zlínu.“* (Respondent, druhá generace)

Podle výsledků výzkumu lidé vnímají rozdíly v zeměpisném charakteru hlavně ve mzdových podmínkách pro zaměstnance a pohled na tyto odlišnosti je převážně negativní. Byť jsou mzdy dané místním trhem, tak pořád je to jedna společnost, která má jednoho majitele a lidé za stejnou práci dostávají rozdílné ohodnocení. Což je vnímané jako nespravedlivé a podle výpovědí by to tak být nemělo, i když mnoho z nich si uvědomuje rozdílné náklady na život v jiných

částech světa. Zároveň respondenti konstatují, že ani v jejich místě výkonu práce nejsou malé náklady na živobytí. Další z respondentů poukazuje na skutečnost, že i když je jejich pobočka centrální a dochází k největší produkci, tak v Německu mají pořád o značně vyšší mzdu:

*„V Německu stoprocentně... Není to spravedlivé.. Protože Otrokovice jsou vlajkovou lodí, je největší a nejvíc děláme, my dostáváme za hospodářský výsledek eura a Němci mají většinou o 200-300 euro víc za ten rok za stejnou práci a tak by to být nemělo... Jako беру to, že v Německu mají dražší věci a platy jsou tam jinačí, ale pořád je to jedna firma a už skrz to, že zaměstnávají cizince, tak si nemyslím, že je to dobře.“* (Respondent, druhá generace)

Rozdíly v mzdovém ohodnocení zemí neexistují z důvodu rozdílné osobní výkonnosti, ale hlavně díky regulaci přistěhovalectví. Kdyby existovala volná migrace, většina zaměstnanců by mohla a také by byla nahrazena pracovníky z chudších zemí. (Chang, 2013) Což by vedlo k fatálním dopadům na zaměstnanost. Podle ekonomů volného trhu se za pracovní služby platí tolik, kolik si zaslouhují. Což by podle tohoto tvrzení znamenalo, že například řidič v chudší zemi (např. v Indii), který dostává několikrát menší mzdu než řidič například v Německu, je méně produktivní než právě německý řidič. Což je vzhledem ke stejné náplni práce nemožné. (Chang, 2013)

## **6.2. Z LOKÁLNÍ FIRMY SOUČÁST KORPORACE**

Velké nadnárodní společnosti se nezrodily velkými společnostmi, ale prošly přirozeným vývojem. Proto součástí výzkumu bylo zjistit, jak se firmy proměnily a v čem byly změny nejrazantnější. Respondenti (většinou první generace) zažili postupně

změny společnosti, ať už postupné rozrůstání, anebo naopak stagnaci společnosti. Zpravidla se však jednalo o růst, zejména prostřednictvím fúze, což je sloučení dvou a více organizací do jedné.

Změny nastaly pozitivního i negativního rázu, přičemž podle výsledku výzkumu negativní změny převažují. Jako jeden z příkladů uvádím následující:

*„Spíš to vnímám jako negativní změnu. Měnil se management a odešli moji dobří spolupracovníci, měnily se principy, směrnice a postupy. Svázaly se nám trochu ruce, dříve jsme měli volnější rozhodovací práva než dneska.“*  
(Respondentka, první generace)

Největší změnou bylo odcizení a větší individualizace, kdy mnoho respondentů vzpomínalo na rodinnou firmu a stmelnější kolektiv. Práce a řešení problémů byly mnohem více efektivní a rychlejší. Korporátní organizace sebou přinesla i větší tlak na zaměstnance a s tím spojený stres. Větší důraz je i na proškolení, procesy a zákony. Celá firma funguje pomocí psaných směrnic a principů založené na hierarchizaci organizace.

*„V menší české firmě se mi pracovalo lépe, byl tam lidský přístup, práce byla i o vztazích a radosti, lidé si navzájem pomáhali, spolupracovali, říkalo se „děkuju“.“* (Respondentka, první generace)

Za kladný přínos korporátní společnosti je považováno postupné zvedání mzdy. V ryze českých firmách byly menší platy, než mají zaměstnanci teď v korporátní organizaci. Otázkou však je, do jaké míry je postupné zvyšování mezd dané trhem. Za další pozitiva lze podle výpovědí určit větší možnost seberealizace, cestování a proplácení vzdělání (např. jazykové kurzy).

### 6.2.1. ELIMINACE NEGATIVNÍCH DOPADŮ

Eliminace negativních dopadů se stává čím dál větším trendem a jedním z hlavních cílů organizace, protože na tom stojí celé jméno společnosti. Respondenti uvedli, že se jejich firma snaží eliminovat negativní dopady a určitě je to věc, kterou vnímají velmi pozitivně. Dokonce je tvrzeno, že právě nadnárodní společnosti mají větší snahu a aktivnější přístup k pořádání nejrůznějších akcí a tvorby přístupů ke zmenšení škod, které svou činností způsobují, proto lze říct, že právě tohle je podle respondentů dalším pozitivem korporátních společností. Hlavními složkami je prosazování zdravého životního stylu a podpora zdravého ovzduší, přičemž se firmy snaží pracovat ekologicky s co nejmenší stopou na přírodě.

*„Jo, toho si cením a líbí se mi to. V tomto mi přijde, že nadnárodní společnosti fungují velice dobře. Firma se angažuje hodně.“* (Respondentka, první generace)

Nicméně právě tento fakt poukazuje na absurditu situace, kdy organizace napravují škody, které svou vlastní povahou neodbytně způsobují. Zároveň se objevuje i kritika toho, že firmy sice na teoretické rovině eliminují negativní stopy, avšak realita je poněkud odlišná:

*„Eliminuje hlavně na papíře, realita pokulhává.“* (Respondentka, první generace)

## 7. DALŠÍ TVÁŘE KAPITALISMU

Kapitalismus se dotýká hodně oblastí společnosti, které by se daly samostatně zkoumat. Míra dosahu kapitalismu je však tak široká, že nelze v této práci obsáhnout všechny. Následující témata vycházejí z konečné analýzy, protože právě tyto oblasti si s kapitalismem spojovali respondenti nejčastěji ve svých výpovědích. V této kapitole se proto zaměřuji na otázku vzdělání a investic do nových technologií.

### 7.1. INFLACE POŽADAVKŮ NA VZDĚLÁNÍ

Zvyšování požadavků na pracovní místa závisí na růstu podílu lidí v populaci, kteří dosáhnou vyššího vzdělání. Když má diplom nebo jakýkoli certifikát více lidí, jeho hodnota zároveň klesá. (Wallerstein, s. 74) Lidé to motivuje déle zůstat na školách, aby dosáhli co nejvyššího stupně vzdělání. Tento popud je podle mě daný hlavně tím, že člověk si myslí, že čím větší bude mít vzdělání, tím se bude mít v budoucnu lépe a bude svobodnější, protože získá práci, kde bude mít nadstandardní ohodnocení. Realita je však poněkud odlišná, protože velký počet absolventů nemá nadstandardní ohodnocení a málokdy se věnuje oboru, který vystudoval.

#### 7.1.1. NASYCENOST TRHU VYSOKOŠKOLSKÝMI DIPLOMY

*„Máme mnoho vysokoškoláků, až zbytečně. Bohužel řada z nich nenalezne uplatnění dle svých představ. Nemáme pracovníky pro výkon manuálních prací.“* (Respondent, druhá generace)



Byť je posunutí hodnoty vzdělání podle výzkumu vnímané pozitivně, hlavně kvůli tomu, že je to přirozený vývoj společnosti, tak zároveň samotná degradace diplomů a maturity je považovaná za velký problém. Častou kritikou participantů (viz citace výše) je právě přehlcený trh vysokoškoláků, kdy na trh přicházejí lidé s „pseudoobory“, následně nenajdou uplatnění a manuální práce nikdo dělat nechce.

Jak už jsem zmiňovala výše, velkou expanzí vysokoškolských titulů zapříčinila hlavně motivace mít co nejvyšší vzdělání, které nám zaručí spokojenější život. Bohužel se tak neděje a naopak práci, na kterou dříve stačilo mít středoškolské vzdělání, dnes musíme mít minimálně bakalářský titul. *„Vzdělání tak přestává fungovat jako vstupenka do výtahu, který vynášel minulé generace do stále vyšších pater společnosti“*. (Keller, 2011, s. 47) Naopak spíše funguje jako způsob, aby mladý člověk neklesl na životní a statusovou úroveň svých rodičů. (Keller, 2011) Nároky zaměstnavatelů se zvedají, ale nároky vzdělání klesají.

Podle výsledku jsou stejné poměry lidí, kterým škola byla nápomocna k nynějšímu povolání a těch, kterým naopak nebyla. Paradoxní je, že velký podíl respondentů, kterým byla škola nápomocna k nynějšímu povolání, má vysokoškolské vzdělání. Mnoho lidí tvrdí, že je přehlcený trh absolventy VŠ, ale nakonec výzkum ukazuje, že lidé bez VŠ nedělají práci se zaměřením jejich střední školy. Zároveň se respondenti domnívají, že kvůli expanzi vysokoškoláků se bude na trhu zvyšovat poptávka po učebních oborech. Jiní jsou dokonce přesvědčeni, že už se tak děje:

*„Stoprocentně, protože spousta lidí, kteří dělají tu práci, tak má třeba 40 let, a čím níž budeme snižovat ten věk, tak tím se bude snižovat počet těch*

*lidí, kteří to dělají. Těch lidí, co opravdu vytvářejí nějakou hodnotu práce tím, že makají rukama, tak těch bude málo a potom sem budeme tahat Ukrajince a hloupé lidi, aby to dělali za nás.“* (Respondent, druhá generace)

Podle respondentů se změní (zvýší) i platové ohodnocení manuálních pracovníků, protože jich nebude dostatek. Kvůli automatizaci hodně oborů se to však nedá plošně posoudit. Co si osobně myslím, je, že spíše než platové ohodnocení, tak se určitě bude zvyšovat příjmové ohodnocení; tedy podnikající řemeslníci si jistě vydělají za poctivou práci víc než průměrný absolvent VŠ.

### **7.1.2. NÍZKÁ ÚROVEŇ STŘEDNÍCH A VYSOKÝCH ŠKOL**

*„Odměnou za vzdělanost a zároveň jejím průvodním znakem je svoboda člověka.“* (Horyna, 2014, s. 247) Snižováním nároků a úrovní škol však mizí i pomyslná svoboda člověka. Rozmachem volného trhu vzrostl i počet soukromých a vysokých škol, kdy velkým počtem studentů zároveň klesá i úroveň škol, s čímž se ztotožňují i někteří respondenti:

*„Vysoké školy degradují lidé s nižším vzděláním“* (Respondent, druhá generace)

Nároky na studenty se zmírnily, a proto lidé s nižším vzděláním mohou dosáhnout na vysokoškolský titul. Dříve byly školy více výběrové a nebylo standardem, že by průměrný člověk studoval VŠ. Jeden z respondentů poukázal na pokles kvality, kdy vysoká škola dnes představuje kvalitu jako dříve maturita:

*„Vím o lidech, kteří toho bakaláře udělali a přitom to nejsou žádné bedny.“* (Respondent, druhá generace)

## 7.2. NEDOSTATEČNÁ INVESTICE DO TECHNOLOGIÍ

Rozmach technologií znamenal znamenitý pokrok pro společnost. Stroje nám usnadňují práci a zrychlují procesy, díky kterým se vyrobí více produktů, a více produktů znamená větší zisk. Nicméně nám zároveň berou práci, kterou místo lidí vykonávají. Postupem času mizí i pracovní pozice; stačí zajít do většího supermarketu, kde na celou prodejnu jedou pouze tři pokladny a zbytek práce odvádějí samoobslužné pokladny. Díky robotizaci nemusí zaměstnavatelé platit mzdy pracovníkům a zvedá se hospodářský výsledek organizace. Lze taky usoudit, že některé země nejsou chudé proto, že by nebyly podnikavé, ale proto, že nemají výrobní technologie a rozvinuté moderní organizace. (Chang, 2013)

*„Neinvestuje se do strojů a lepšího vybavení, mělo by se víc investovat, aby všechno běželo bez problémů, a ne všechno látat. Potom se totiž nestihá a dohání se to. My máme v neděli osmičky, ale když se nestihá, tak máme dvanáctku. Čím víc je prostojů, tak je to blbé.“* (Respondent, druhá generace)

Lidstvo stojí na pokraji transformace, kdy počítače, roboti a nové informační technologie nahrazují průmyslovou podobu práce. Nicméně k novému technologickému zlomu v posledních letech nedochází, ale naopak se stalo něco jiného. Místo investic do nových efektivnějších technologií v domácích firmách se přesunula výroba do východní Asie a dalších zemí, kde je levnější pracovní síla. (Graeber, 2017) Respondenti uvedli, že v hodně případech jsou stroje, s kterými denně pracují ve špatném technickém stavu, a nejenže jsou kvůli tomu prostoje v práci, ale ohrožují i bezpečnost pracovníků (viz citace výše).

## 8. DŮVĚRYHODNOST EKONOMICKÉHO SYSTÉMU

Jednou z velkých otázek je, zda je kapitalismus stále udržitelným ekonomickým systémem, nebo spěje pomalu do záhuby. *„Rozhodující význam má to, že kapitalismus je zranitelný nejen otřesy trhu, nadměrným riskováním nebo špatně řízenými bankami, ale také válkami, zhoršováním životního prostředí a změnou klimatu, a navíc krizemi společenské solidarity a sociálního zabezpečení.“* (Wallerstein, Collins, Mann, Derluguian, Calhoun, 2016, s. 176) Současný ekonomický systém se bude měnit, protože trh je živý organismus. Důvěra v systém, který nás ovlivňuje, je především důvěra v to, že co děláme a čemu věříme, je to správné. Podle výpovědí respondentů z velké části systému důvěřovat lze, za předpokladu, že je správný a nepotřebuje korekci. Podle Horyny se kapitalismus ocitá v ohrožení ve chvíli, kdy lidé přestanou spotřebovávat. (Horyna, 2014, s. 271) Díky spotřebě domácností totiž přežívají podnikatelské subjekty.

Důvěra se ve výpovědích objevuje i v jeho momentální existenci, což znamená, že dokud systém funguje a nepadá, tak mu důvěřovat lze. Nicméně je potřeba, aby se systém zaměřil ne jen na otázku zisku a trhu, ale také na sociální stránku; tedy na lidi.

*„Zatím nebyla objevena jiná lepší varianta. Je důležité, aby se ale jednalo o tzv. kapitalismus s lidskou tváří.“* (Respondent, první generace)

Častým argumentem pro důvěru v systém je taky fakt, že nic lepšího než kapitalismus ještě nikdo nevymyslel, proto také dochází ke srovnávání se socialismem (hlavně respondenti první generace), ke kterému je většina respondentů skeptická. U těchto výpovědí chybí

zamyšlení nad různými formami kapitalismu, nad kterými se reálně zamyslel jen jeden respondent první generace.

*„Já asi nedůvěřuju systému žádnému, dokud to budou mít pod palcem lidi, tak nedůvěřuju vůbec ničemu ani lidem takovým, těm vysoce postaveným, a mají nějakou moc, tak těm nedůvěřuju.“* (Respondent, druhá generace)

I podle výpovědi výše je pravdou, že systém je tvořen lidmi a proto samostatná idea systému nemusí být vždy natolik špatná, ani sám kapitalismus ve své podstatě není špatná myšlenka. Problémem jsou lidé, kteří mají v rukou sílu a moc tvořit v dané zemi systém a přizpůsobovat si ho podle možných podmínek, které nejsou spravedlivé pro všechny sociální skupiny:

*„Systému nedůvěřuju, nedokáže ochránit vlastní hranice a nedokáže zatočit s gaunery, kteří na systému parazitují.“* (Respondent, druhá generace)

Byť je více lidí, kteří kapitalismu stále důvěřují, protože kapitalismu dle mého názoru důvěřovat lze, pokud se začne zaměřovat na lidský faktor a důsledky, tak jsou tu i takoví, kteří ztrácí jistotu v systému a přestávají nebo již přestali věřit kapitalismu a jsou velmi nespokojení. Lidé si začínají uvědomovat problémy, které kapitalismus přinesl, a nejsou to jen malé trhlinky, jsou to věci, které by reálně v budoucnosti mohly být velkým problémem.

## 8.1. SYSTÉM JAKO PROBLÉM BUDOUCNOSTI?

I když podle výzkumu většina respondentů stále důvěřuje kapitalismu, tak velká část si myslí, že ekonomický systém bude problémem budoucnosti. Systém přestává být udržitelným jak ekonomicky, tak ekologicky. Velkým rozmachem podnikatelských subjektů, které ročně produkují miliony výrobků, dochází k obrovské zátěži přírody a k vyčerpání neobnovitelných zdrojů. Míra, v jaké je příroda spotřebovávána a poškozována, bude velkým problémem budoucnosti kapitalismu. (Wallerstein, Collins, Mann, Derlugian, Calhoun, 2016)

*„Ano, bude to problém. Co s odpady, opuštěnými budovami, myslí se opravdu na obnovitelné zdroje, co např. uprchlíci v Evropě, je to svoboda pohybu?“* (Respondentka, první generace)

Na základě výzkumu v ekonomické sféře je velkým problémem mísení střední třídy, která se rozpadá na bohaté a chudé. Je velký propad souměřitelnosti výdělků, kdy jsou rozdíly jak nadnárodní a regionální, tak i v samotných firmách v pracovních pozicích. Podle respondentů jsou některé pozice z historického kontextu velmi přeceňované.

### 8.1.1. ALTERNATIVY NAMÍSTO KAPITALISMU

*„Je to spíš o myšlení lidí, lidé chtějí víc a víc a to je to nejhorší.“*  
(Respondent, druhá generace)

Kapitalismus sám o sobě, aby byl do budoucna udržitelným, musí být kontrolován a lidé by měli realizovat jeho korekci. I když jsme pořád v České republice mnohem větším sociálním státem, ve

srovnání třeba s Amerikou, kde funguje opravdu „tvrdý kapitalismus“ se stinnými stránkami, měli bychom se zaměřit více na lidskou podstatu a uvědomit si, že je systém opravdu o lidech. Kapitalismus s lidskou tváří by uvítala většina respondentů. Podle výpovědí by měla existovat větší solidarita k druhým a vybudovat se větší společenská rovnovážnost a souměřitelnost. Podle respondentů by se měly vytvořit propracovanější zákony, aby nedocházelo k machinacím v postižitelnosti spekulantů a lidí, kteří na systému bohatnou nekorektním způsobem:

*„Všechny tady štvou malé výplaty. Nechápu, proč politik bere 200 tisíc a člověk, který maká 16 hodin denně, tak má 30 tisíc, nedává to smysl podle mě. Ten politik ve výsledku pro tu společnost nedělá nic užitečného, ničím nepřispívá, neříkám, že zas všichni, jsou i dobří politici.“*  
(Respondent, druhá generace)

Nicméně žádné velké alternativy zmiňované nebyly, spíše se prohlubovala kritika systému. Respondenti spíše konstatovali, co by na kapitalismu změnili, a jaké mají změny důvody.

## 8.2. SOCIALISMUS VS. KAPITALISMUS

*„Komunismus zůstává v mnoha myslích pořád hlavní alternativou kapitalismu.“* (Wallerstein, Collins, Mann, Derluagian, Calhoun, 2016, s. 135) Podle výsledků výzkumu drtivá většina vidí v komparaci s kapitalismem pouze jednu alternativu a tím je právě socialismus. Pouze jeden respondent si uvědomoval i jiné možné ekonomické systémy a formy kapitalismu. Proto lze říct, že obě generace mají tendenci srovnávat pouze mezi socialismem a kapitalismem, jako by

žádná jiná forma neexistovala, jako by to byly jen dva možné protipóly. Transformace v roce 1989 byla většinou vnímaná pozitivně, kdy největším plusem byla již zmíněná svoboda a široký výběr možností. Jako negativum se objevovala sociální diverzita, zánik komunitního života, nejistota a strach. Velkým nedostatkem bylo vnímání transformace v práci, kdy spousta lidí první generace v roce 1989 ještě nepracovala, tudíž nemohli posoudit změnu v zaměstnání.

*„Systému důvěřuji. Neumím si představit to, co bylo dřív.“* (Respondentka, první generace)



## 9. MEZIGENERAČNÍ DIFERENCIACE

Ve svém výzkumu jsem zkoumala dvě generace pracovníků, hlavně za účelem zjistit, zda se bude vyobrazení kapitalismu generačně lišit. V něčem se výpovědi generačně shodují, v něčem naopak rozporují. Za největší generační rozdíl považuji uvědomění kapitalismu v každodennosti, kdy první generace respondentů (starší generace) si kapitalismus v přítomnosti uvědomuje mnohem více než respondenti druhé generace. Tato skutečnost je podmíněna hlavně tím, že první generace zažila socialismus a následnou transformaci ekonomických systémů, protože ve výpovědích docházelo k častému srovnávání se socialismem, a proto lidé první generace více reflektovali rozdíly, které kvůli zkušenostem byly intenzivnější. Časté odpovědi mladších respondentů byly, že kapitalismus si v běžném životě neuvědomují, mimo to, když se hluboce zamyslí nad některou z otázek. Častými argumenty bylo, že člověk má jiné starosti, a když chodí do práce a z práce, tak to nevnímá.

*„Vnímám ho, ale že bych si to nějak každý den uvědomoval to ne, přijde mi to už všechno takové běžné, vnímám to spíš jako zarytý stereotyp.“*  
(Respondent, druhá generace)

Kromě uvědomění kapitalismu v přítomnosti nelze jednoznačně určit generační obraz kapitalismu. Obě dvě generace vnímají kapitalismus, jak s pozitivy, negativy a dopady.

Překvapivým zjištěním bylo, když na otázky ohledně práce velká skupina respondentů uvedla, že jejich momentální zaměstnání je pouhou mezistanicí. Myslela jsem si, že starší generace už bude více ukotvená ve svém zaměstnání a nebude mít tendence mířit výš nebo

měnit své povolání, ale podle výzkumu nejde absolutně říct, že k velkému podílu respondentů, kteří mají nynější práci, jako mezistanici jsou lidé do 35 let. Výsledek nejde vymežit ani na srovnání mezi muži a ženy. Což je pro mě velkým překvapením, mé představy byly, že mladí pracující budou více ambiciózní jít pracovně kupředu.

## 9.1. UVĚDOMĚNÍ KAPITALISMU V PŘÍTOMNOSTI

Zda si lidé kapitalismus uvědomují v přítomnosti, byla jedna z klíčových otázek, co mě zajímala. Výsledek je překvapivý a jednoznačný. Většinový podíl respondentů si kapitalismus v přítomnosti uvědomuje. Nejčastějšími momenty jsou v tom, že lidi se cítí svobodní, uvědomují si neomezenost možností a výběru na trhu zboží a služeb. Dalším místem, kde si lidé přítomnost kapitalismu nejvíce uvědomují, je zaměstnání.

*„Ano uvědomuju, můžu se seberealizovat, volně cestovat a nakupovat.“* (Respondentka, první generace)

Hodně výpovědí je spíše negativního charakteru, kdy respondenti komentovali přesycenost trhu zboží a následné dopady v podobě velkých ekologických škod a zatížení:

*„Jistě, pokaždé když jdu do nákupního centra, jsem znechucen množstvím tašek, které lidi nosí, a o Vánocích je mi z toho až špatně.“* (Respondent, druhá generace)

Důležitým výsledkem této analýzy je hlavně fakt, že respondenti, kteří si kapitalismus naopak v každodenním životě neuvědomují, patří do druhé generace, která se do kapitalismu víceméně narodila. Důvodem je přirozenost a žitá skutečnost, kterou

respondenti druhé generace nevnímají natolik, jelikož ji nemají možnost srovnávat s předešlou zkušeností odlišného ekonomického systému. Respondenti, kteří si kapitalismus uvědomují v běžných situacích, patří drtivou částí do první generace a je zde přítomnost možnosti srovnávání a uvědomování si odlišností; časté srovnávání se socialismem. I když v kapitalismu žijeme a je všude kolem nás, a proto by nám mohl přijít vlastně neviditelným, tak pro respondenty první generace je mnohem víc viditelným než pro mladší respondenty.

## 9.2. POLITICKÁ PŘÍSLUŠNOST

*„Poslední roky chodím volit s nechutí a jedinou motivací je, aby měli extrémisti méně hlasů.“* (Respondent, druhá generace)

I když je kapitalismus hlavně systémem ekonomickým, tak zasahuje a prolíná se i v rámci politiky. Proto jsem si kladla otázku, kterou stranu respondenti volí a podporují. Pozitivní zprávou je, že většina respondentů i podle výsledků účasti ve volbách se voleb pravidelně účastní a není jim jedno, která strana je v čele.

*„Naposledy jsem volil piráty, první z důvodu recese a nespokojenosti s tradičními stranami, které byly 30 let u kormidel, a jsou mi nechutní pohlaváři a stále ty stejné ksichty, které si pamatuji, už co jsem byl malé děcko.“* (Respondent, druhá generace)

Velkým překvapením, je že většina respondentů volila Pirátskou stranu, a to v obou věkových kategoriích. Důvodem bylo znechucení z tradičních stran a touha po něčem novém. Také se objevovaly důvody jako recese a cesta nejmenšího odporu, což rozhodně není pozitivní, že jsou lidé znechucení a to zní jako

konstatování faktu, možná, že mají pocit, že neexistuje vyhovující alternativa. Znechucení se objevovalo spíše u respondentů druhé generace. Mezi dalšími stranami se objevovaly KDU-ČSL a Starostové a nezávislí. Pár jedinců nechtělo být konkrétní se svou stranou, ale pevně si stáli za tím, koho volí, případně odpovídali, že volí „pravici“.

Podle výzkumu se však politická preference závratně neprojevovala v názorech na kapitalismus.

## ZÁVĚR

Byť je kapitalismus podle mého názoru jeden z nejednoznačných pojmů, z výzkumu je evidentní, že čeští zaměstnanci bez ohledu na věk, kapitalismus vnímají a osobitě vyobrazují. Tak jak se neshodují vědecké přístupy a autoři, kteří se kapitalismem zabývají, tak se neslučují ani respondenti ve svých výpovědích. Z čehož lze usoudit, že respondenti kapitalismus vnímají podobně jako autoři a vědecké přístupy; vnímají pozitiva, ale i negativa. Tento fakt mi přijde jako zásadní zjištění, protože na rozdíl od revoluce v roce 1989 a nultých let, pro které byla spíše typická bezmezná víra ve svobodný trh, tak dnes už tohle stanovisko není tak jasné. Ačkoliv respondenti vnímají kapitalismus rozdílně, majoritní zastoupení respondentů ho vyznačuje jako ekonomický systém založený na volném trhu a soukromém podnikání, ale zároveň si uvědomuje i jeho sociální a ekologické dopady.

Podle respondentů největším přínosem kapitalismu je svoboda a široké možnosti volby, s čímž osobně souhlasím, ale je třeba brát v potaz relativitu svobody, kterou někteří respondenti opomíjeli. Jedna z respondentek se zamýšlela nad otázkou svobody pohybu migrujících v Evropě a zároveň poukázala právě na relativitu svobody. S tímto konkrétním příkladem se ztotožňuji, nicméně si myslím, že na území České republiky a Evropy se její občané mohou volně pohybovat bez vážnějších omezení, proto se relativita pohybu týká spíše prostoru mimo naše hranice.

Negativním dopadem kapitalismu je podle výzkumu sociální diverzita, kdy většina respondentů viní za sociální nerovnosti právě kapitalismus. Míšením bohatých a chudých postupně mizí střední

vrstva a vznikají nové sociální problémy, jako například pracující chudoba. (Keller, 2011)

Nejdůležitějším výsledkem výzkumu je percepce kapitalismu v každodennosti, kdy první (starší) generace vnímá přítomnost kapitalismu mnohem výrazněji než respondenti mladší generace. Tento fakt pramení ze zažité transformace ze socialismu, kdy z výpovědí často vyplývala komparace právě mezi socialismem a kapitalismem. U respondentů druhé generace je absence hlubšího vnímání kapitalismu, protože se do kapitalismu narodili a srovnávat mohou pouze na úrovni sekundárních zkušeností, nikoli vlastních.

Důvěra v kapitalismus je podle výzkumu stále značná, protože i přes všechny negativa a dopady kapitalismu velká část respondentů systému důvěřuje. Zajímavým výstupem z výzkumu je skutečnost, že i přes velkou důvěru v kapitalismus většina respondentů se obává, že do budoucna bude systém velkým problémem kvůli své sociální a ekologické neudržitelnosti.

Byť je kapitalismus ekonomickým systémem, tak stále zůstává sociálním konstruktem, který tvoří lidé. Tento fakt si uvědomovala spousta respondentů, kteří tvrdili, že problémem není systém samotný, ale lidé, kteří ho tvoří. Osobně si myslím, že sám kapitalismus nebo i další systémy nejsou ve své podstatě špatnými myšlenkami. Problém je vždy v lidech, kteří systém vytvářejí a konstruují ho tak, aby na něm profitovali. Problém nastává při zvýšené individualitě, střetu špatných skutečností, které mohou zapříčinit fatální důsledky, závislé na ekonomické stabilitě jedince. Nicméně v České republice do jisté míry funguje záchytný sociální systém, který se snaží zamezit nejhorším negativním dopadům

kapitalismu, které můžeme vidět například v USA, kde vystupuje „tvrdý kapitalismus“. Moderní kapitalismus by neměl opomíjet sociální systém státu. Na druhou stranu však vidíme každodenní zneužívání tohoto sociálního systému.

## LITERATURA A ZDROJE

COHEN, J. (1980). Rational Capitalism in Renaissance Italy. *American Journal of Sociology*, 85(6), 1340-1355.

ÉCHAUDÉMAISON, C-D. (1995). *Slovník ekonomie a sociálních věd*. Praha: EWA Edition. ISBN 80-85764-13-x.

FRIEDMAN, M. (1994). *Kapitalismus a svoboda*. Praha: H & H. ISBN 80-85787-33-4.

GRAEBER, D. (2017). *Utopie pravidel: o technologii, stupiditě a skryté přitažlivosti byrokracie*. Přeložil Pavel POKORNÝ. Praha: Prostor. ISBN 978-80-7260-352-7.

HAVLENA, M. (2009). *Marxova a Weberova teorie kapitalismu*. Citováno 10. května 2009. Dostupné z: <http://www.havlena.net/ekonomie/marxova-a-weberova-teorie-kapitalismu/>

HORYNA, B. (2014). *Kapitalismus: mýtus jednoho slova: politické eseje*. Praha: Filosofia. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-418-3.

CHANG, H-J. (2013). *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*. Praha: Argo, Aliter. Argo: Dokořán. ISBN 978-80-257-0980-1.

KELLER, J. (2011). *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-044-5.



KELLER, J. (2004). *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-39-3.

KUČERA, D. (2015). Weberova teze „ducha kapitalismu“ jako podnět pro hledání spirituálních potenciálů v podnikatelském a manažerském prostředí. *Acta Oeconomica Pragensia* [online]. 2015(5), 24-44 [cit. 2019-03-18]. DOI: 10.18267/j.aop.484. ISSN 0572-3043. Dostupné z: <http://www.vse.cz/aop/484>

LESSENICH, S., KLAUS, D. (2014). *Grenzen des Wachstums – Grenzen des Kapitalismus?*. WSI mitteilungen. Dostupné z: [https://www.boeckler.de/wsimit\\_2014\\_07\\_editorial.pdf](https://www.boeckler.de/wsimit_2014_07_editorial.pdf)

LOUŽEK, M. (2010). Protestantská etika a duch kapitalismu. *Politická ekonomie*. Praha: VŠE. 689-704. Dostupné z: [https://econpapers.repec.org/article/prgjnlpol/v\\_3a2010\\_3ay\\_3a2010\\_3ai\\_3a5\\_3aid\\_3a755\\_3ap\\_3a689-704.htm](https://econpapers.repec.org/article/prgjnlpol/v_3a2010_3ay_3a2010_3ai_3a5_3aid_3a755_3ap_3a689-704.htm)

MARX, K. (1967) *Odcizení a emancipace člověka*. Praha: Mladá fronta

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*.

Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6

WALLERSTEIN, I., COLLINS, R., MANN, M., DERLUGUIAN, G., CALHOUN, C. (2016). *Má kapitalismus budoucnost?*. Přeložil Rudolf PŘEVŘÁTIL. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-235-7.

# PŘÍLOHY

## Osnova polostrukturovaného rozhovoru

**Téma:** Obraz kapitalismu v biografických vyprávěních dvou generací

**HVO:** Jak čeští pracovníci v korporátních společnostech vnímají kapitalismus jako ekonomický systém?

**VVO:** Jak si čeští pracovníci uvědomují přítomnost kapitalismu v práci a každodenním životě?

**VVO:** Důvěřují čeští pracovníci kapitalismu?

---

### **Začátek rozhovoru**

- pozdrav
- vyjádření vděčnosti
- představení mé osoby
- seznámení s projektem, informovaný souhlas

## GENERACE MLADÝCH PRACUJÍCÍCH

### **1. Představení se**

Volná narace: jméno, věk, životní situace, práce

### **2. Práce**

a) Dosažené vzdělání

*Jakou školu jste vystudoval/a?*

*Bavila Vás škola?*

*Byla Vám škola nápomocna k Vašemu nynějšímu povolání?*

a) Pracovní dráha

*Jaké jsou vaše pracovní zkušenosti? (brigády, nynější zaměstnání, případně předchozí zaměstnání)*

b) Pracovní kolektiv (včetně nadřízených)

*Jaká je atmosféra na pracovišti ve vaší práci?*

*Přátelíte se se zaměstnanci mezi sebou?*

*Jaké vztahy máte s nadřízenými?*

c) Motivace k práci (vlastní aktivita x tlak shora)

*Bavila/baví vás vaše práce?*

*Je to Vaše práce snů nebo je to mezistanice a chcete mířit výš?*

d) Finanční ohodnocení

*Myslíte si, že Vám titul pomohl k lepšímu platovému ohodnocení?*

*Myslíte si, že je mezi Vaším vzděláním a platovým ohodnocením rovnováha?*

*Myslíte si, že jste spravedlivě ohodnocen/a za vaši práci? Popřípadě, vnímáte finanční nepoměry v zaměstnání? (např. manažer x zaměstnanec, žena x muž)*

### **3. Obraz kapitalismu v každodenním životě**

a) Vymezení

*Co si představíte pod pojmem kapitalismus?*

*Setkali jste se s širším povědomím na škole nebo případně jinde?*

b) Kladné příjmy

*Jaké vnímáte pozitiva, které systém přináší?*

*Která věc Vás napadne jako první, které si nejvíc vážíte?*

*Vidíte dopady těchto svobodných možností na společnost a naši planetu?*

c) Záporné příjmy

*Jaké vnímáte naopak negativa kapitalismu?*

*Které problémy jsou pro Vás nejproblematictější?*

d) Uvědomění v běžném životě

*Dokázal/a byste říct, jestli si v každodenním běžném životě přítomnost kapitalismu uvědomujete? Pokud ano, jak?*

**4. Obraz kapitalismu v pracovním životě**

a) Kladné přínosy

*Jaké vnímáte pozitiva kapitalismu v pracovním životě?*

*Jak vnímáte svobodu výběru pracovních možností? (státní správa, soukromý sektor, podnikání)*

*Myslíte si, že je dnes jednodušší dosáhnout svého cíle nebo je to naopak obtížnější kvůli velké konkurenci a nasycenému trhu?*

b) Záporné přínosy

*Jaké vnímáte naopak negativa kapitalismu v pracovním životě?*

*Vidíte negativní dopady svobodného výběru práce?*

c) školství

*Co si myslíte o degradaci maturity a vysokoškolských diplomů?*

*Vnímáte posunutí hodnoty vzdělání pozitivně?*

*Myslíte si, že do budoucna bude kvůli expanzi vysokoškoláků vysoká poptávka po učebních oborech?*

*Myslíte si, že se změní platové ohodnocení kvůli malé nabídce učebních oborů?*

d) společenské nepoměry

*Jaký je Váš názor na nepoměr mezi desítky miliardářů a zbytkem průměrně ohodnocené pracovníky?*

*Myslíte si, že je to spravedlivé? Neměla by zde existovat nějaká přirozená regulace?*

*Jaký je Váš názor na platové rozpory v zaměstnání mezi podřízenými a nadřízenými? Nejsou ty rozdíly enormně nesouměřitelné?*

*Jaký je Váš názor na zeměpisné rozdíly v platovém ohodnocení?*

e) Konkrétní případy

*Vnímáte rozpory a rozdíly i u vás ve společnosti? Pokud ano, které jsou ty nejrazantnější?*

*Myslíte si, že je to spravedlivé? Měll/a byste vysvětlili, proč tomu tak je?*

*Máte podvědomí o tom, zda vaše firma eliminuje negativní dopady? (např. eliminace znečištění, rovnost práce, apod.)*

## **5. Závěrečné uvědomění**

### **a) Důvěra v kapitalismus**

*Dokázal/a byste říct, zda systému, který je naší nedílnou součástí, stále důvěřujete?*

*Myslíte si, že bude nynější systém problémem budoucnosti? (sociální x pracovní stránka)*

### **b) Alternativní systém**

*Dokázal/a byste říct co byste na kapitalismu změnil/a a proč? Popřípadě, Jaký alternativní systém byste do budoucna uvítal/a?*

### **c) Volební preference**

*Koho volíte a proč? Jste stálým voličem jedné strany?*

## **GENERACE MÝCH RODIČŮ**

### **1. Představení se**

Volná narace: jméno, věk, životní situace, práce

### **2. Práce**

#### **a) Dosažené vzdělání**

*Jakou školu jste vystudoval/a?*

*Bavila Vás škola?*

*Byla Vám škola nápomocna k Vašemu nynějšímu povolání?*

b) Pracovní dráha

*Jaké jsou vaše pracovní zkušenosti? (nynější zaměstnání, předchozí zaměstnání)*

c) Pracovní kolektiv (včetně nadřízených)

*Jaká je atmosféra na pracovišti ve vaší práci?*

*Přátelíte se se zaměstnanci mezi sebou?*

*Jaké vztahy máte s nadřízenými?*

d) Motivace k práci (vlastní aktivita x tlak shora)

*Bavila/baví vás vaše práce?*

*Je Vaše pracovní pozice cíl, který jste chtěl/a dosáhnout?*

e) Růst společnosti

*Zažila jste postupné rozrůstání vaší společnosti?*

*Nastaly při rozrůstání nějaké změny? (kolektivní, větší tlak)*

*V kterém prostředí se Vám pracovalo lépe?*

f) Fúze společnosti

*Jak vnímáte fúzi vaší firmy? Pozitivně, negativně?*

*Vnímáte nějaké radikální změny v chodu firmy?*

*V kterém prostředí se vám pracovalo lépe?*

g) Finanční ohodnocení

*Myslíte si, že Vám titul pomohl k lepšímu platovému ohodnocení?*

*Myslíte si, že je mezi Vaším vzděláním a platovým ohodnocením rovnováha?*

*Myslíte si, že jste spravedlivě ohodnocen/a za vaši práci? Popřípadě, vnímáte finanční nepoměry v zaměstnání? (např. manažer x zaměstnanec, žena x muž, mladší zaměstnanci x starší zaměstnanci)*

### **3. Obraz kapitalismu v každodenním životě**

a) Vymezení

*Co si představíte pod pojmem kapitalismus?*

b) Transformace

*Jak vnímáte transformaci socialismu na kapitalismus v každodenním životě?*

*Jaké byly Vaše první představy po revoluci r. 1989? Bylo tam nadšení nebo i jisté obavy?*

*Dokázal/a byste říct co se podle Vás změnilo k lepšímu a co naopak k horšímu?*

c) Pozitiva kapitalismu

*Jaké vnímáte pozitiva, které systém přináší?*

*Jakých možností si vážíte nejvíce?*

d) Negativa kapitalismu

*Jaké vnímáte naopak negativa kapitalismu?*

*Které problémy jsou pro Vás nejproblematictější?*

e) Uvědomění v běžném životě

*Dokázal/a byste říct, jestli si v každodenním běžném životě přítomnost kapitalismu uvědomujete? Pokud ano, jak?*

#### **4. Obraz kapitalismu v pracovním životě**

a) Transformace

*Jak vnímáte transformaci socialismu na kapitalismus v pracovním životě?*

*Jaké byly Vaše představy?*

*Myslíte si, že to byl pozitivní krok nebo negativní? Případně v čem to bylo pozitivní a v čem naopak negativní?*

b) Kladné přínosy

*Jaké vnímáte pozitiva kapitalismu v pracovním životě?*

*Jak vnímáte svobodu výběru pracovních možností? (státní správa, soukromý sektor, podnikání)*

*Myslíte si, že je dnes jednodušší dosáhnout svého cíle nebo je to naopak obtížnější kvůli velké konkurenci a nasycenému trhu?*

c) Záporné přínosy

*Jaké vnímáte naopak negativa kapitalismu v pracovním životě?*

*Vidíte negativní dopady svobodného výběru práce?*

d) školství

*Co si myslíte o degradaci maturity a vysokoškolských diplomů?*

*Vnímáte posunutí hodnoty vzdělání pozitivně?*

*Myslíte si, že do budoucna bude kvůli expanzi vysokoškoláků vysoká poptávka po učebních oborech?*

*Myslíte si, že se změní platové ohodnocení kvůli malé nabídce učebních oborů?*

e) společenské nepoměry

*Vnímáte v přítomnosti větší nepoměry na pracovišti mezi zaměstnanci?*

*Jaký je Váš názor na nepoměr mezi desítky miliardářů a zbytkem průměrně ohodnocené pracovníky?*

*Myslíte si, že je to spravedlivé? Neměla by zde existovat nějaká přirozená regulace?*

*Jaký je Váš názor na platové rozpory v zaměstnání mezi podřízenými a nadřízenými? Nejsou ty rozdíly enormně nesouměřitelné?*

*Vnímáte v přítomnosti větší nepoměry a rozpory v platovém ohodnocení?*

*Jaký je Váš názor na zeměpisné rozdíly v platovém ohodnocení?*

f) Konkrétní případy

*Vnímáte rozpory a rozdíly i u vás ve společnosti? Pokud ano, které jsou ty nejrazantnější?*

*Dokázal/a byste srovnat rozpory a rozdíly ve společnosti před revolucí a po růstu po revoluci?*

*Myslíte si, že je to spravedlivé? Měll/a byste vysvětlení, proč tomu tak je?*

*Máte podvědomí o tom, zda vaše firma eliminuje negativní dopady? (např. eliminace znečištění, rovnost práce, apod.)*



## **5. Závěrečné uvědomění**

### a) Proměny v čase

*Dotkl se Vás kapitalismus nějak značně?*

### b) Důvěra v kapitalismus

*Dokázal/a byste říct, zda systému, který je naší nedílnou součástí, stále důvěřujete? Pokud ano, do jaké míry?*

*Myslíte si, že bude nynější systém problémem budoucnosti? (sociální x pracovní stránka)*

### c) Alternativní systém

*Dokázal/a byste říct co byste na kapitalismu změnil/a a proč? Popřípadě, Jaký alternativní systém byste do budoucna uvítal/a?*

### d) Volební preference

*Koho volíte a proč? Jste stálým voličem jedné strany?*

## **DOTAZNÍK – Obraz kapitalismu**

### **1. Představení na začátek**

Pohlaví

Věk

Volná narace (povolání, životní situace)

### **2. Práce**

Jakou školu jste vystudoval/a?

Byla Vám škola nápomocna k Vašemu nynějšímu povolání?

Jaké jsou Vaše pracovní zkušenosti? (nynější zaměstnání, předchozí zaměstnání)

Jaká je atmosféra na pracovišti ve vaší práci?

Přátelíte se se zaměstnanci mezi sebou?

Jaké vztahy máte s nadřízenými?

Baví Vás vaše práce?

Je Vaše pracovní pozice cíl, který jste chtěl/a dosáhnout, nebo je to mezistanice a chcete mířit výš?

Myslíte si, že Vám titul pomohl k lepšímu platovému ohodnocení?

Myslíte si, že je mezi Vaším vzděláním a platovým ohodnocením rovnováha?

Myslíte si, že jste spravedlivě ohodnocen/a za vaši práci

### **3. Obraz kapitalismus v každodenním životě**

Co si představíte pod pojmem kapitalismus?

Kde jste se s pojmem setkal/a poprvé?

Jaké vnímáte kladné přínosy kapitalismu?

Existují podle Vás dopady těchto příjmů? Pokud ano, jaké?

Jaké vnímáte záporné příjmy kapitalismu?

Jak vnímáte transformaci systému ze socialismu na kapitalismus v každodenním životě?

Jaké byly Vaše první představy po revoluci r. 1989?

Dokázal/a byste říct co se podle Vás změnilo k lepšímu, a co naopak k horšímu?

Dokázal/a byste říct, jestli si v každodenním běžném životě přítomnost kapitalismu uvědomujete? Pokud ano, jak?

#### **4. Obraz kapitalismu v pracovním životě**

Jaké jsou pro Vás přínosy kapitalismu v pracovním životě?

Jaké jsou pro Vás negativa kapitalismu v pracovním životě?

Jak vnímáte transformaci ze socialismu na kapitalismus v práci?

Jaké byly Vaše první představy po revoluci r. 1989? Bylo tam nadšení nebo i jisté obavy?

Dokázal/a byste říct co se podle Vás změnilo k lepšímu a co naopak k horšímu?

Co si myslíte o degradaci maturity a vysokoškolských diplomů?

Vnímáte posunutí hodnoty vzdělání pozitivně?

Myslíte si, že do budoucna bude kvůli expanzi vysokoškoláků vysoká poptávka po učebních oborech?

Myslíte si, že se změní platové ohodnocení kvůli malé nabídce učebních oborů?

Vnímáte u Vás ve společnosti nějaké nepoměry a rozdíly? (společenské, platové ohodnocení, ...)

Zažil/a jste postupné rozrůstání vaší společnosti?

Popřípadě nastaly při rozrůstání nějaké změny? (kolektivní, větší tlak)

V kterém prostředí se Vám pracovalo lépe? A proč?

Máte povědomí o tom, zda vaše firma eliminuje negativní dopady? (např. eliminace znečištění, rovnost práce, apod.)

#### **5. Závěr**

Dokázal/a byste říct, zda systému stále důvěřujete?

Myslíte si, že nynější systém bude problémem budoucnosti? Pokud ano, proč?

Dokázal/a byste říct co byste na kapitalismu změnil/a a proč?

Koho volíte a proč? Jste stálým voličem jedné strany?